

KÖZLEMÉNYEK

A „Bodrog-parti Athén” kezdeteiről. A szakirodalom sokat vitatkozott arról, mi volt a „Bodrog-parti Athén” őse a 13. században: Patak-e, vagy Olaszi?

1201-ben Imre király kancelláriájában szerkesztették meg a kor talán legsokrétűbb jogi fogalomkészletét tartalmazó oklevelet (Sáros)Patak hospesei részére.¹ Az oklevél tartalmazza a hospesek tartózkodási helyének megjelölését és megírja: a kiváltságot elnyerők a „hospites de Patak apud ecclesiam Sancti Nicolai commorantes”. Eme kiváltságlevél szövege többszörös átírásban maradt fenn: 1272-ben V. István, majd az V. István által átírt szöveget IV. László erősítette meg 1285-ben kiadott oklevelében. Az átírás mindkét alkalommal a Patak melletti Olaszi hospesei kérésére történt. Az átírások során a pataki hospeseket nem említette egyik átíró oklevél sem, eltekintve ama fontos tényről, hogy Imre királynak 1201-ben, eredendően a Patakon tartózkodó hospesek részére kiadott oklevelét in extenso foglalták magukba.²

Nyomatásban ezeket először a 19. században tették közzé, legújabb kiadása 1997-ben jelent meg az európai rangú *Elenchus fontium historiae urbanae* honi okleveleket közlő soros kötetében.³ Az *Elenchus* vonatkozó kötetében az oklevél szövegének közlése pontatlan, pl. „donorum pluralitate” van a helyes „dominorum pluralitate” helyett. A kötetből hiányzik annak közlése, hogy az átírások – 1272-ben és 1285-ben – az olaszi hospesek kérésére készültek. Ezzel aztán nemcsak az alább tárgyalandó korábbi szakirodalomban felmerülő Patak = Olaszi azonosítás elutasítása valósult meg, hanem egy jogtörténeti szempontból elemezhető ún. királyi jogközlést és adományozást bemutató egyetlen hazai Árpád-kori oklevelünk mellőzése is, mellyel a tételesen felsorolt jogosítványok átadása történt meg. Ez az oklevél a Magyar Országos Levéltárban D1.40. sz. alatt található, s tanulmányomban mindig ezt használom, szövegjavításaim is ezen alapulnak.

Az átírások jelzett körülményei némely történést ama vélemény kimondására készítettek, hogy az 1201-ben kelt oklevél nem is a patakiaké, hanem eleve az olaszi hospeseké volt.⁴ Pleidell Ambrus 1934-ben közzétett tanulmánya még tartalmazta: „...a pataki, vagy Patak melletti Szent Miklós egyháznál megtelepedett idegen népekről – nyilván flamandokról van itt szó.” Okfejtésében azonban a továbbiakban jelentőssé válik annak hangsúlyozása, hogy Patakon nem volt

¹ LADÁNYI Erzsébet: *Tulajdon és közsabadság*. In: R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. Bp. 1998. 43–46.

² 1201/1272. FEJÉR, Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tom. I–IX. Budae, 1829–1844. (=FCD):

FCD V/1. 181–182. 1201/1272/1285 FCD V/3 295–296. Ezek a kiadások a MOL, D1.40 hibás, késő másolatain alapulnak.

³ *Elenchus fontium historiae urbanae III/2*. Edendum curavit András KUBINYI. Bp. 1997. 21–22.

⁴ FÜGEDI Erik: *Középkori magyar városprivilegiumok*. In: *Tanulmányok Budapest múltjából XIV*. Bp. 1961. 27., 51. L. még: 239. jegyzet.

Szent Miklós egyház, hanem csak Olasziban, ahogyan ezt a pápai tizedjegyzék is tartalmazza, tehát a kiváltságlevelet 1201-ben Olaszi kapta.⁵

Ez a vélemény írott forrásokra épült. Az 1960-as évek közepének régészeti ásatásai során Sárospatakon 11–12. században épült kerektemplom alapfalai (rotunda) kerültek napvilágra a 13. században épült nagyobb méretű templom mellett. Ennek felépítése után a rotunda kápolnáként működött.⁶ A régészeti feltárások egyszersmind kellő alapot nyújtottak annak igazolásához, hogy (Sáros)Patak település területén a 13. században nem volt vár, jóllehet Patak castrumot több oklevél is említette. A várat Détshy Mihály Patak településen kívülré lokalizálta.⁷

Az írott források elemzése és a régészeti feltárások azonban együttesen sem tudtak magyarázatot adni arra: valóban Patak nyerte-e el 1201-ben a kiváltságlevelet, avagy Olaszi. Még olyan kiváló történész is, mint Szűcs Jenő e tekintetben más álláspontot képviselt 1993-ban megjelent posztumusz munkáiban: más a véleménye *Az utolsó Árpádok* című szintézis ígénnyel írott könyvében és ettől eltérő „Sárospatak kezdetei és a pataki erdőuradalom” című tanulmányának vonatkozó megállapítása.⁸ A vitás kérdések taglalását azért fejezzük be e két munkában rögzített vélemény bemutatásával, mert a Szerzőnek ezek elkészítésekor már rendelkezésére álltak mind az írott forrásokra, mind a régészeti feltárások eredményeire építő, ezeket összegző korábbi tanulmányok.

Könyvében Patak kiváltságlevelét 1261 előttinek tartja, a település sorsát szorosan összekapcsolja az erdőuradalom alakulásával, ám hangsúlyozza, hogy Patak Sátoraljaújrhelyet megelőzve „városi jellegű kiváltságokkal élt” (kiemelés tőlem L. E.). A honi zónák között, a harmadikban (Beregszásszal, Nagyszőlőssel stb. együtt) helyezi el a korai vallon településből alakult Sárospatakot, majd ennek jogállását öröklő Újhelyet. A felsoroltakat „városi rangra emelkedett”-nek minősíti.⁹ Okfejtésében ekkor még nincs benne Patak és Olaszi azonosítása, amelyet a Történelmi Szemlében megjelent tanulmányában fogalmazott meg. Ebben a munkájában a feltárt rotundát Szent Mihály templomnak tartja, a Szent Miklós egyházat Olaszin lévőnek, az 1201-ben Patak részére adott oklevelet pedig eleve Olaszi kiváltságlevelének tekinti.¹⁰

A legvitathatóbb megállapításai a következők: 1) Patak azonos Olaszival, 2) A Szent Mihály kápolna feltételezi egy királyi udvarház építését is – állapítja meg – s ezzel elvitatja a rotundát a hospes településtől, 3) A Szent Miklós templomot nem Patak, hanem Olaszi templomának tartja.

Vegyük szemügyre az 1201-ben kiadott oklevél sorsát: 1272-ben írja át az olasziai kérésére V. István, majd 1285-ben IV. László. Mindkét alkalommal azt rögzíti az átíró oklevél, hogy az olasziai kérésére történik az átírás. A két átírás között alapvető különbség van. 1272-ben az átírás indítéka annak a hangsúlyozása, hogy az 1201-es oklevélbe foglalt libertas az olasziai libertasával azonos,¹¹ ezért kéri a megújítását.

⁵ PLEIDELL Ambrus: *A magyar várostörténet első fejezete*. Bp. 1934. Klny. 7–10.

⁶ GERVERS MOLNÁR Vera: *A sárospataki plébániatemplom története az 1964–1965. évek ásatásainak tükrében*. = Magyar Műemlékvédelem 1969–1970. 143–145. (GERVERS MOLNÁR V.)

⁷ DÉTSHY MIHÁLY: *Hol állt a középkori sárospataki vár?* = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve (4.) 1966. 177. s köv. o.

⁸ SZÜCS Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Bp. 1993. (SZÜCS, 1993.) SZÜCS Jenő: *Sárospatak kezdetei és a pataki erdőuradalom*. = Történelmi Szemle 1993. 3–4. (SZÜCS, Tört. Szle, 1993).

⁹ SZÜCS, 1993. 53., 49., 272.

¹⁰ SZÜCS, Tört. Szle. 1993. 12., 59. jegyz. és 16. Uo. 5.:

„Ez az oklevél azonban sem nem városprivilegium, sem nem Sárospatak privilegiuma.” (Kiemelés tőlem. L. E.) Szent Miklós egyháznak helyét tekintve DÉTSHY Mihály: *A sárospataki r. k. plébániatemplom történetének okleveles adatai* c. tanulmányában (Magyar Műemlékvédelem 1969. 70. 89–90) kifejtetteket fogadja el.

¹¹ Patak és Olaszi között jogközösséget tételez fel SZÉKELY György: *A székesfehérvári latinok és a vallonok a középkori Magyarországon*. Székesfehérvár, 1972. 63. /Székesfehérvár évszázadai 2./

Az 1272-ben kelt oklevél arengája a kancelláriában ható kiváló jogi műveltségről tesz tanúságot: „...hogy azt, amit törvényes döntéssel elhatároztak, és legfőként amit a törvények parancsoló úrnője (császárnője?) a királyi hatalom (Legum imperatrix regia auctoritas) megerősít, bízzák az oklevél emlékezetére, hogy ez által megszerezze örökre az ismeretben maradás erejét”. Ezt követi annak előadása, hogy „...ciues et Hospites nostri de villa Olasi prope Potok...exhibuerunt nobis privilegium Emerici regis Hungarie, Aui nostri, super libertate eorum confectum, petentes, vt idem ratum habere, et innouando nostro dignemur priuilegio confirmare, cuius quidem priuilegii tenor talis est...”¹² s ezután in extenso belefoglalják a pataki hospesek részére Imre király által 1201-ben kiadott oklevelet. Ez az 1272-es oklevél világosan két települést jelöl meg: Olaszit és Patakot. Ennek a két településnek az elhatárolása egy 1252-ben kiadott királyi adománylevélben olvasható: „...contulimus eciam quator mansiones uinitorum nostrorum inter villam Potok et villam Oloz”¹³. Ezt az oklevelet V. István 1270-ben írta át.¹⁴ Patak villa létreje már 1221-ből van adatunk, 1252-ben az ismert határjárásban fordul elő, melyet 1270-ben éppen V. István kancelláriájában írnak át, IV. László 1280-ban kelt oklevele szintén említi,¹⁵ Patak és Olaszit tehát két különböző település már az 1201-es oklevél átírása előtt is! 1285-ben az olasziai Imre pataki privilégiumát magukra kiterjesztve, saját szabadságaikként erősítették meg a királlyal, igen nagy körültekintéssel V. Istvánnak a részükre kiadott oklevelét mutatták be ekkor. Így aztán a kérelmezők megnevezése vált elsődlegessé. Patak és Olaszit közötti határ megállapítása miatt 1334-ben is volt per, „...nobiles de Olasy ab vna parte, ab altera autem inter Ciues seu Hospites de Potok...” között. Okleveleikkel egyik félnek sem sikerült a határokat igazolni, ezért 24 „seniores dicte Ciuitatis” állapította meg a határ menetét.¹⁶ 1344-ben az Olaszitól az egri püspököt illető tized érdekében a pataki plébánosi tizedkerület elhatárolása történt meg.¹⁷ A pataki plébánia már 1284-ben exempt plébánia volt, írja az esztergomi káptalan oklevele: „...épségben maradván egyházunk joga, ti. a plébániákkal, amelyeket Beregszásznak, Lampertszásznak és Asszonyságszőlősnek valamint Pataknak neveznek és egy társas egyházzal, amelyet Jászónak neveznek, amelyek mint ismeretes az egri egyházmegyében terülnek el és lettek alapítva, és minden joghatóságukra nézve a mi egyházunkhoz tartoznak.”¹⁸

Nem lehet elvitatni a Szent Miklós rotundát Pataktól a pápai tizedjegyzékben szereplő „N. sacerdos ecclesiae S. Nicolai de Olasi” bejegyzés alapján.¹⁹ Pataké exempt plébánia volt. Azt, hogy Patakon volt Szent Miklós templom, az 1201-es adaton kívül 1418-ból való pápai oklevél bizonyítja. 1418-ban a földesura és kegyura – Perényi – búcsút kér a Patakon lévő egyházak számára, amelyeket így sorol fel: „B. Marie V, S. Agathe, S. Michaelis, S. Nicolai, S. Johannis, S. Dominici de Pathak”.²⁰ Helytálló Gervers Molnár Vera megállapítása: „A XIII. században, ami-

¹² A helyes „imperatrix” olvasat közlése először itt történik meg a korábbi téves „in praxi” helyett. A „regia auctoritas legum imperatrix” arengákat tárgyalja BÓNIS György: *Petrus de Vineá leveleskönyve Magyarországon*. = Filológiai Közöny 1958. 184.

¹³ SZENTPÉTERY Imre – BORSA Iván: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. Bp. 1923–1987*. (Reg. Arp.) nr. 979., *Hazai okmánytár I–VIII*. Kiadja NAGY Imre – PAUR Iván – RÁTH Károly – VÉGHÉLY Dezső. Győr, Bp. 1865–1891. (HO) VI. 68–69.

¹⁴ MOL., D1. 370.

¹⁵ 1221: *Regestrum Varadinense*. Curis et laboribus János KARÁCSONYI – Samu BOROVSZKY. Bp. 1903. 274. nr. 320.; 1280: D1 57334.

¹⁶ D1. 76491.

¹⁷ *Anjou-kori okmánytár*. Szerk. NAGY Imre. (I–VI.) NAGY Gyula (VII.) (AO) AO IV. 459–461.

¹⁸ KONDORNÉ LÁTKÓCZKI Erzsébet: *Árpád-kori oklevelek a Heves megyei levéltárban*. Eger, 1997. nr. 38. 63. (Kiemelés tőlem L. E.)

¹⁹ *Monumenta Vaticana... I/1*. Bp. 1887. 250.

²⁰ *XV. századi pápák oklevelei I. (1417–1431)*. Kiadja LUKCSICS Pál. Bp. 1931. nr. 49. Perényire: PESTY Frigyes: *Krassó vármegye története I–III*. Bp. 1882–1884. III. 219.

kor már nagyobb méretű egyházat építettek Patakon, a rotundát nem bontották le. Az új templomot nem kibővítéseként, hanem északi oldala közelében építették fel. A kis kerek egyházból önálló kápolna lett.²¹ Az új plébániatemplom a Szent János titulust kapta. Patak település első temploma a Szent Miklós egyház volt, s körülötte éltek azok a hospesek, akik egyházközségét alkották. Szerepének fontosságát jól érzékelteti, hogy az új templom mellette épült fel.

Patak és Olaszi azonosítása a korábbi szakirodalomban azért történhetett meg, mert nem figyeltek fel arra, hogy az olaszai által kért megerősítés nem más, mint hospes település írásban rögzített libertas-ainak más település részére történő királyi átruházása és erre ez az egyetlen ránk maradt Árpád-kori példa honi területen.

A libertas ilyen módon való átruházása az európai gyakorlatban, főként a francia területeken ismert. E tekintetben különös jelentősége van az *Établissements de Rouen*-nek, melyet Poitiers, Saint-Jean-d'Angély, Bayonne és számos más település részére ad ki az uralkodó a 13. század során, köztük Falaise és Pont Audemer részére is: „Hoc est stabilimentum communie Rothomagi et Ffalesie et Pontis Audomari”.²²

Hasonlóan az *Établissements de Rouen* típusát választották Guyenne anglaiseben a 13. században.²³ A Rouen részére adott *Établissements Saint-Jean-d'Angély* részére történő átadását a királyi oklevél (1204. okt.) ezzel a formulával rögzíti: „Praecipimus autem ad ultimum ut comuniam suam teneant secundum formam et modum communie Rothomagensis”, és egyszersmind elküldi (1204. november) részükre a „...rescriptum communie Rothomagensis in hunc modum...”.²⁴ Ugyanebben az évben a lakosok kérésére Poitiers nyeri el „...ad petitionem vestram vobis mittimus rescriptum communie Rothomagensis in hunc modum...”.²⁵ a kiváltságot. Az *Établissements de Rouen* adományozásának módja különösen a Bayonne részére történő engedélyezésnél figyelemreméltó. A provençal nyelvű másolat úgy fogalmaz, „legyen kommunájuk olyan módon, ahogyan La Rochelle-i polgárainknak La Rochelle városunkban (que an los nostres borges de la Rochel en la nostre biele de la Rochele)”. Utána következik teljes terjedelmében az *Établissements de Rouen* provençal nyelven, ám Rouen neve helyett mindenhol Bayonne szerepel.²⁶

Térjünk vissza a Falaise részére kiadott *Établissements de Rouen* kiadási körülményeire. 1204-ben amikor Fülöp Ágost a kiváltságait megerősítette, Falaise kommuna *Établissements*-jének szövegét a francia király előtt felolvasták, azután átirták az ő registrumába („Stabilimentum communie eorum sicut continetur in rotulo, qui coram nobis lectus fuit et in registro nostro transcriptus.”²⁷), ez a dokumentum valóban fel is található Fülöp Ágost különböző registrumaiban: ez az *Établissements de Rouen*, amelyben Rouen nevéhez mindig hozzá van téve Falaise neve.²⁸

²¹ GERVERS MOLNÁR V. 143.

²² GIRY, Arthur: *Les Établissements de Rouen*. Tom. I–II. Paris, 1883–1885. (GIRY). II. 4., 1. jegyz. (C kézirat Fülöp Ágost *A cartulariuma* 1204. évi bemásolás. GIRY II. 2. a kéziratok felsorolásánál).

²³ PETIT-DUTAILLIS, Charles: *Les communes françaises*. Paris, 1970. 124. sköv. o.: Roueni típusú kommunák Guyenne anglaise-ben.

²⁴ GIRY I. 294., 4. jegyz. és 295., 1. jegyz.

²⁵ GIRY II. 4. 1. jegyz.

²⁶ (1215. ápr. 19.) János angol király oklevelének provençal nyelvű másolata, GIRY II. 2. és 4. az *Établissements*... GIRY II. 2–55.

²⁷ GIRY I. 2.

²⁸ GIRY I. 48–49.

1204-ben Fülöp Ágost Niort részére is adományt tesz: „...concedimus burgensibus nostris de Nyorto in eadem villa commorantibus ut communiam suam habeant ad puncta et consuetudines communie Rothomagensis, quae continentur in registro nostro.”²⁹

A tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé, hogy a Rouen-i Établissements király általi adományozásainak „...ad puncta et consuetudines...” minden esetére kitérjünk. Ám a Nonancourt részére tett adomány (1205. Fülöp Ágost) külön figyelmet érdemel szóhasználatára alapján: „...concedimus communiam ad punctum et modum Vernolii (Verneuil), et omnes libertates et consuetudines ad nos pertinentes.”³⁰

Olyan sajtóságot esetleg is megemlíthetünk, amikor a jogalkalmazás elnyerése, avagy éppen a jogközlés juttat adott települést saját jogrendszerhez. 1200-ban Fülöp Ágost Tournai püspökének, a káptalannak, prepositusoknak, iuratusoknak megengedi: a reimsi érsek által megjelölt 6 érsekségbeli civitas közül a burgenses (= Tournai) válasszanak ki egyet, hogy „consuetudinibus et immunitatibus quibus illa civitas...uterentur.” Ők Senlis-ét választották. A király ezt megengedi.³¹

A jogközlés történhetett az adott jogi személyiséggel rendelkező település saját eljárásával, vagy a felsőbbség egyetértésével, hozzájárulásával, erre német területről közlünk adatokat. Az előbbi jól példázza Münster jogközlése Bielefeld részére. A jogi esemény leírása eredetiben maradt fenn, s mind kezdő-, mind záróformulája témánk tekintetében igen jelentős: „Hoc civile jus exercetur in civitate Monasteriensi et quod communi consensu scabinorum illius hec lex municipalis huic pagine inscripta sit, dicte civitatis declarat sigilli appensio”. A tételes felsorolás zárómondata: „Praeterea legem, quam habet civitas Monasteriensis, plenarie habebit Bilevelde.”³² Az írott lex municipalis olyan átadásáról van szó, amely lex a városé s ezt rányomott pecsétjével teszi hitelessé.

A felsőség általi jogközlés sajátos vonást mutat, erre példaként Marca alapított város esetét hozzuk fel. Állítólag 1213-ban „Adolfus comes de Altena in Marca opidum in Marca volens construere, iuris sui electionem opidalibus contuli. Unde sibi jus illorum de Lippia (Lippstadt) elegerunt, quod tale est...”, a folytatás: „I. Liberum primo possidentes opidum sunt. Deinde Sosatiensium (Soest) jus sibi eligunt...”³³ Ez is választott jus! Lényeges, hogy az alapított Lippia részére (Lippstadt) a kiváltságlevelet II. Bernhard 1220 körül adta, s ezzel adományozta Lippstadtnak Soest jogát.³⁴ Az előadottak szerint Lippstadt jogát hamarabb választották, mint ahogyan erről saját oklevélét elnyerte, s ez utóbbi 1220-ban kelt oklevél igen felületes egyezést mutat az 1213-ban kiadottal. Ha a Marca részére 1213-ban adott oklevél szövegét összehasonlítjuk Lippstadtnak 1220 körül kelt kiváltságlevelével, majd mind a kettőt az ún. Áltstes Soester Stadtrecht-tel,³⁵ megállapíthatóan három különböző szöveg áll előttünk, amelynek „quasi azonosságát” csak Soest említése jelenti. E sorba tartozik – ám korábbi (1188.) – Korbach részére Soest

²⁹ *Recueil des actes de Philippe August.* Publié sous la direction de M. CLOVIS BRUNEL par H.-Fr. DELABORDE et Ch. PETIT-DUTAILLIS et J. MONICAT. Tome II. Paris, 1943. (*Recueil II.*) 406. kivenatosan idézi GIRY I. 4.

³⁰ *Recueil II.* 467. Vö. GIRY I. 53.

³¹ *Recueil II.* 171–172.

³² *Elenchus fontium historiae urbanae.* Vol. I. Edendum curaverunt C. VAN DE KIEFT et J. F. NIERMEIJER. Leiden 1967. (= *Elenchus I.*) 178–181. (1209–1214), PLANITZ, Hans: *Die deutsche Stadt im Mittelalter.* Weimar 1980. 111. Keutgenre hivatkozva eltérő keltezéssel tárgyalja. A jogközlésekre PLANITZ: *i. m.* 341.

³³ *Elenchus I.* 186. Az 1213-ra keltezett oklevél datálási kérdéseire: *Elenchus I.* 185.

³⁴ *Elenchus I.* 198–200.

³⁵ *Elenchus I.* 108–114. (ca. 1150–2. Hálfte 13. Jh.)

jogának adományozása.³⁶ Immár ez a negyedik alkalom, amikor Soest lex-ének átadását említik Soest jogának tételes felsorolása nélkül. A szakirodalom a Lippstadtnak tett adományt kiemelten tárgyalja.³⁷ Wolf kifejti, hogy az anyavárosok városjoga inkább a leányvárosokból maradt meg, amelyek számára az adományozás alkalmával feljegyezték, mint az anyavárosokból. Soest – miként tárgyaltuk – anyaváros, de 'leányvárosai' más, egyedi jogot használnak.

Ennek a „quasi azonos” jognak az adományozása különösen akkor szembevetendő, ha egy település – pl. Leipzig 1156–1170 között – egyszerre nyeri el a magdeburgi és a hallei Weichbildrecht-et.³⁸

A német jogtörténeti szakirodalom a fentebb jelzett kérdésekről így ír: „...az újabb városok eleve az alapító-kiváltságlevéllel vagy várossá emeléssel kaptak kimerítő városjogot, vagy másik város jogára utalták őket, amely azután megint jogközléseket (Rechtsmitteilungen), és ha felsőbbi bírósággá alakult, bírósági döntvényeket is intézett a leányvárosokhoz. Némelyik jelentős anyavárosban még nem rendelkeztek a saját jog feljegyzésével, hanem megelégedtek a leányvárosokhoz intézett Weistum-ok másolataival.”³⁹

Honi forrásaink alapján e tekintetben két fontos tényre lehet következtetni. Az egyiket a király általi libertas-adományoknak az a formulája mutatja, amely tételes írott kiváltságra való hivatkozással nélkül más településeket megillető libertasokra hivatkozik, pl. „...qua libertate ciues de castro Budensi et Strigoniensi, et hospites de Zathmar, ac aliarum liberarum villarum nostrarum perfruuntur.”⁴⁰ A felsoroltak közül Szatmár libertasa kiváltságlevele ismeretében igazolható, Esztergomnak nem volt kiváltságlevele, a libera villak-nak pedig lehetett, de ezek tartalma egyedi sajátosságot mutat.⁴¹ A lényeg tehát nem a tételes jog adományozása, hanem a libertas engedélyezése. Ide sorolható minden fehérvári libertast említő kiváltságlevél pl. a Nagyszombat, Győr, Sopron stb. részére adottak.⁴² Ezekben az esetekben nem az anyaváros és későbbi leányvárosa alapozásáról van szó.

Kevés, ám fontos adatunk szól arról, hogy létezett egy másik adományozási mód: konkrét kiváltságokkal rendelkező település libertasát úgy nyeri el egy másik, hogy az adományozó oklevél szövege a tételes felsorolásnál egészen más. Ezek közé tartozik Körös, amely Zágráb libertasát kapta meg 1252-ben. „...locuimus nouam et liberam villam in Crisio, dantes hospites in ea habitantibus eandem libertatem, qua utuntur hospites de Grez et de Noua villa Zagrabie.”⁴³ Fűző

³⁶ *Elenchus I.* 153–154.

³⁷ WOLF, Armin: *Die Gesetzgebung der entstehenden Territorialstaaten*. Römisch-deutsches Reich (Städte). In: COING, Helmut, (hrsg.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*. Bd. I. München 1973. 606. sköv. o.

³⁸ *Elenchus I.* 120–121.

³⁹ SCHRÖDER, Richard – KÜNSSBERG, Eberhard: *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*. Berlin–Leipzig, 1932. 740. (Kiemelés tölem. L. E.)

⁴⁰ Désakna, 1291. Reg. Arp. 3699 ÁUO V. nr. 13.

⁴¹ Szatmár kiváltságlevelére: LADÁNYI, Erzsébet: *Libera villa, civitas, oppidum*. Terminologische Fragen in der ungarischen Städteentwicklung. = *Annales Universitatis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Historica*, Tom. XVIII. Bp. 1977. 12. és 23. jegyz. A libera villa adatokra: uo. 11. sköv. o., Esztergomra: LADÁNYI Erzsébet: *Esztergom, a kiváltságlevél nélküli város*. Bp. 1993. /Strigonium antiquum 2./

⁴² LADÁNYI Erzsébet: *Az önkormányzat intézményei és elméleti alapvetése az európai és hazai városfejlődés korai szakaszában*. = *Studia Theologica Budapestiensia* 15. Bp. 1996. 131, 142, sköv. o.

⁴³ SMIČIKLAS, Tadeus: *Codex diplomaticus... Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. II–XV*. Zagreb, 1904–1934. Vol. IV. 489–491. Novus Mons Pestiensis libertasának adományozása Komárom villa részére 1265-ben: GÁRDONYI Albert: *Budapest történetének okleveles emlékei. I*. Bp. 1936. 82–83. (GÁRDONYI).

a bíraskodás tekintetében nyerte el 1263-ban Buda civitas libertasát, ennek azonban a praxisban megfigyelhető lényegét már csak azért sem tudjuk nyomon követni, mert Füzítő ezzel nem városi szabadsághoz jutott, s rövid idő alatt kitért, képtelen megvalósítani a számára engedélyezett kiváltságokat.⁴⁴ Buda írásba foglalt lex-ének konkrét alkalmazását egészen más körülmények között figyelhetjük meg: Bars város 1353-ban kiadott oklevelében arra hivatkozik egy perben, – melynek a város területén fekvő curia a tárgya – ha valaki egy év, egy napig az adásvétel tekintetében ellentmondással nem élt „iuxta ritum et consuetudinem civitatis Budensis” az ingatlanra vonatkozó igényét elveszti.⁴⁵ Bars oklevelében az 1244-ben Pest „...hospites nostri de Pesth...” részére adott kiváltságlevélnek ez a vonatkozása jön elő: „Item quicumque ex eis possessiones emerit, si per annum et diem nullus ipsum super hoc impetierit, de cetero eas sine contradictione aliqua possideat pacifice et quiete”.⁴⁶ Bars város a per tárgyának megfelelően értelmezi a kiváltságlevél idézett részét, jogászai módon illeszti be érvelésébe a „iuxta ritum et consuetudinem”, azaz Buda város gyakorlata és jogszokása szerinti eljárást. Itt az 1244-ben Pestnek (Buda!) adott kiváltságlevél olyan Anjou-kori felhasználásával van dolgunk, amikor egy budai jogelv lesz az érvelés alapjává.

Térjünk vissza az olaszi hospesek által saját részükre átiratott, ám 1201-ben Pataknak kiadott királyi oklevélre. 1272-ben V. István az olaszi hospeseknek a Patak libertasával azonos libertasuk elismeréseként adja ki privilegiális oklevelét. Ez már az ismertetett francia gyakorlattal mutat egyeztetést. Az 1272. évi átirást bemutatva, az olaszok IV. Lászlóval 1285-ben magukra kiterjesztve, saját szabadságaikként és nekik adott oklevélként erősítették meg. A korábbi szakirodalom az 1272. évi átirásban nem ismerte fel az európai, s főként francia területen érvényesülő királyi jogközlést és adományozást.

Tanulmányunk eredményei a következőkben összegezhetőek:

Az 1201-ben kelt oklevelet a pataki hospesek nyerték el. Az ő első plébániatemplomuk volt a körtemplom (rotunda). Szent Miklós titulusú pataki templom létét mind 1201-ben, mind 1418-ban oklevél bizonyítja. Patak és Olaszi két különböző település, ezt igazolják a határjárások is. Olaszi temploma az egeri egyházmegye joghatósága alá tartozott, Patak az esztergomi főegyházmegye alá rendelt exempt plébánia volt. Olaszi Patak privilégiumát saját maga részére királyi jogközlés és adomány révén nyerte el 1272-ben és ezt erősítette meg IV. László 1285-ben. Ez az eljárás megfelelt az Établissements de Rouen 13. századi francia királyi oklevelek által való adományozásainak. A német gyakorlatban a felsőség általi jogközlésnek ill. adományozásnak ez a módja a 12–13. században ritka. Az ún. ’anyaváros’ és ’leányvárosai’ német földön nem feltétlenül azonos jog szerint élnek. „Némelyik jelentős anyavárosban még nem rendelkeztek a saját jog feljegyzésével” – írja a már hivatkozott jogtörténeti munka – amikor a leányvárosokhoz már Weistum-okat intéztek. E tekintetben igen megszívlelendő, lényeges Bajor Lajos császár 1332. évi oklevele, amely kifejezetten hangsúlyozta, hogy „valamely városnak másik város jogával való megadományozása (Bewidmung), nem jelentette az anyaváros különleges szabadságainak az átruházását is.”⁴⁷

⁴⁴ Tévesen ítéli meg mind Buda „városjogát”, mind Füzítő „városmivoltát” GÖNCZI Katalin: *Ungarisches Stadtrecht aus europäischer Sicht*. Frankfurt am Main 1997. 74., 174–175. jegyz. Füzítőre adatok: GYÖRFFY György: *Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza III*. Bp. 1987. 416–418., CSÁNKI Dezső: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. III*. Bp. 1897. 499.

⁴⁵ Bars 1353. július 13-án kelt oklevelét az ügyben 1358-ban kiadott nádori ítélettel tartalmazza. AO VII. 402. sköv. o.

⁴⁶ GÁRDONYI, 41–43.

⁴⁷ SCHRÖDER-KÜNSSBERG, 740., 1. jegyz. (Kiemelés tőlem L. E.)

Mindezek ismeretében az V. István 1272-ben kelt okleveléből idézett mondat („...cives et Hospites nostri de villa Olasi prope Potok...exhibuerunt nobis privilegium Emerici regis Hungarie... super libertate eorum confectum, petentes, ut idem ratum habere et innovando nostro dignemur privilegio confirmare...”) jogos magyar fordításának ezt tekintjük: „A Patak melletti Olaszi villa-beli cíviseink... az ő szabadságukról készültként felmutatták nekünk ...Imre, Magyarország királya kiváltságlevelét, kérve, hogy azt méltóztassunk hatályosnak tartani és megújítva privilegiumunkkal megerősíteni...”

LADÁNYI ERZSÉBET

Jegyzetek a „Londinum Perlustratum” egy dedikált példányához. A washingtoni Folger Shakespeare Libraryban kutatva nemrégén Adami János Londont-dicsőítő versének, a *Londinum Perlustratum*-nak egy kézzel dedikált példányára bukkantam. Ez azért különösen érdekes, mert noha eddig is ismertük Adami kézírását,¹ valamint 1670-es költeményének latin, és angolra fordított számos kiadását, olyan példányt eddig nem tartott számon a szakirodalom, amelyet a szerző valakinek dedikált volna. Márészről viszont biztosra vehető, hogy Adami, aki mint „Transylvanus” járta meg a II. Károly-korabeli Angliát és kezdetben Isaac Basire támogatását is élvezte, nem csak mint újlatin költő próbált érvényesülni, hanem némi pénz is szeretett volna keresni versével, s ezért példányaait nyilván elküldte olyan személyiségeknek, akiknek anyagi támogatására, mecenatúrájára számított.

Ilyen volt Francis North, akinek Adami a jelenleg Washingtonban található példányt² ajánlotta. A cambridgei végzettségű és később a Middle Templeben jogot tanuló North 1637-ben született és 1685-ben halt meg és ötvennyolc év leforgása alatt szép karriert futott be, mind jogi, mind politikai vonatkozásban. 1668-tól a királyi tanács tagja, majd államügyész, aki élete végefelé, 1682-től egészen a főcancellári (Lord Chancellor) tisztségig viszi. Bár Adami János nem írt dátumot a *Londinum Perlustratum* e példányához, körülbelül mégis megállapítható, mikor ajándékozta a könyvet Francis Northnak. Tudjuk ugyanis, hogy North csak 1671. május 20-án kapta meg legfőbb államügyész-helyettesi (Solicitor General) kinevezését. Ez a poszt nem érhethe váratlanul, hiszen már korábban lovaggá avatták és kora legbefolyásosabb ügyvédjei közt emlegették. North arról is ismert volt, hogy „művészekkel barátkozott és azokat támogatta, különösen Sir Peter Lely”,³ II. Károlyt udvari festőjét; innen Adami ajánlásának tényekkel indokolható, s nem csupán hízelgő kitétele: „Eruditissimo, Humanissimoque Legum Literarumque Patrono”, ami az ajánlásban olvasható.

Mivel a *Londinum Perlustratum* kiadási éve 1670 volt és Adami ajánlása nem születhetett 1671 májusa előtt, nyilvánvaló, hogy a költői vénával megáldott erdélyi peregrinus nem gondolt rögtön arra, hogy versét elküldje Francis Northnak. Elképzelhető az is, hogy könyvecskéjét Adami egy levél kíséretében küldte Northnak – természetesen pénzkérő levélről van szó, illetve talán arról, hogy valamilyen módon elkerülhesse adósságai miatt való bebörtönzését, amire

¹ Pl. a William Sancroftnak írt latin nyelvű leveléből, lásd: Bodleian Library, Oxford, MS Tanner 33, fol. 46.

² jelzete: Folger Library, A 504. A címlap fotómásolatának megküldéséért itt mondok köszönetet a könyvtárnak.

³ *Dictionary of National Biography*, Vol. XIV., 603.